

Лічев Т.А.

РОЗВИТОК ЕКОТУРИЗМУ В БОЛГАРІЇ ТА ОХОРОНЮВАНІ ПРИРОДНІ ТЕРИТОРІЇ І ПРОЕКТИ

У статті описано та проаналізовано стан розвитку туризму в Болгарії та у світі. Досліджено види туризму. Визначено термін "альтернативний туризм". Дано визначення таких видів туризму, як "зелений туризм", "м'який туризм", "екотуризм", "сільський туризм" і т.д. Всі вони можуть бути об'єднані в один вид - "альтернативний туризм".

У цьому дослідженні описано виникнення, розвиток і сучасний стан "екологічного туризму" як у цілому світі, так і в Болгарії. Автором представлено біорізноманіття Болгарії, описані заповідники, які входять до переліку ООН, програми «Людина і біосфера» та Natura. Представлено розроблену національну стратегію та план дій з розвитку екологічного туризму в Болгарії. У статті розглянуто 12 напрямів екотуризму.

Ключові слова: туризм, альтернативний туризм, зелений туризм, екологічний туризм, Natura.

Постановка проблеми. Одним з найбільш розвинених явищ у всьому світі протягом останніх десятиліть є туризм. Це пов'язано з тією частиною історії суспільства, відколи населення має вільний час для подорожування. Туризм об'єднав комплекс заходів, спрямованих на зміцнення здоров'я населення і працездатності. Прізд та проживання за межами звичайного середовища проживання, де люди збагачують свої знання і урізноманітнюють свій спосіб життя, і становить зміст туризму.

Туризм можна розглядати в кількох аспектах: як спорт, як необхідну потребу людини і як економічну сферу. Він має багато аспектів значення: економічний, соціальний, екологічний, патріотичний та інші. Незважаючи на численні проблеми і труднощі в Республіці Болгарія [7], [8], [12] туризм вважається однією з найважливіших галузей економіки.

Предмет цього дослідження включає в себе кілька аспектів екологічного туризму – його походження, проблеми та тенденції розвитку в Болгарській Республіці. Болгарія займає одне з перших місць за площею та кількістю найбільш охоронюваних природних територій в ЄС. В цьому дослідженні обговорюються найбільш важливі проблеми природокористування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останні роки туризм в нашій країні розвивається, в середньому, з більшою швидкістю, ніж у цілому світі. Крім традиційних видів туризму (морського, гірського та бальнеологічного), згідно із світовою практикою розвитку інших видів туризму їх часто об'єднують в альтернативний туризм. Прикладами таких видів туризму є культурний туризм, самостійний туризм, конференц-туризм, полювання, спелеологічний туризм і т.д. Незважаючи на те, що ці види туризму надзвичайно вигідні і туристи, які надають їм перевагу, це зазвичай еліта, вони в нашій країні розвиваються

найбільш повільними темпами. Болгарія значно відстає в розвитку більшості з цих порівняно нових видів туризму.

У науковій літературі низка авторів висловлюють різні думки щодо "альтернативного туризму" (наприклад, Дерлон (1988), Місковскі (1995) і т.д.). Всі вони роблять акцент на тому, що альтернативний туризм фокусується на невеликій, але визначеній групі послуг, орієнтованих на незаселені території і встановлені для обслуговування людей з певними інтересами, з вищою, ніж середня, освітою та більшими доходами [1]. На думку авторів, які були вказані вище, до них відносяться: культурний туризм, освітній туризм, науковий туризм, пригодницький туризм, сільський туризм, в тому числі сільськогосподарський туризм, та, нарешті, але не в останню чергу, екотуризм.

Формулювання цілей статті. Розвиток туризму в глобальному масштабі приніс низку як позитивних, так і негативних явищ. За словами М.Воденської, їх можна розділити на такі групи: економічні, соціальні і природні [2].

Всесвітня організація туризму в 1983 році визначила п'ять ситуацій, в яких туризм може вплинути на навколишнє середовище:

а) зміна екологічної ситуації в регіонах, де навколишнє середовище було в хорошому стані з природної, культурної і людської точок зору;

б) ситуація, де спекулятивний тиск призвів до руйнування ландшафту і навколишнього середовища;

в) ситуація, яка існує і призводить до незворотного знищення традиційних цінностей в постраждалих зонах і зменшення кількості населення відповідно до існуючого розвитку країни;

г) поліпшення якості території навколишнього середовища постраждалого регіону.

У відповідь на проблеми, що виникають у розвитку туризму, деякі автори прагнуть просувати ідею «зеленого туризму». Найбільш відомим з них є Jost Krippendorf, який у своїй книзі *The Holiday Makers* (1987) стверджує, що туризм повинен бути в гармонії з навколишнім середовищем і

природним чином формуватися з таких видів діяльності, які властиві конкретному регіону. З цією метою автор наводить приклад кантонів Швейцарії, де місцеві громади прагнуть прийняти закон про опадаткування, який обмежує туризм у певних частинах регіону. Пізніше такої ж думки дотримувалися інші автори. Це відповідь на соціальну стурбованість з приводу екологічних проблем і підвищений інтерес до тих видів туризму, які концентруються на природі [9]. Поступово деякі країни починають звертати увагу на так званий «зелений туризм»: США, Австралія, Канада, Швейцарія і т.д. Сьогодні, наприклад, «м'який туризм» став надзвичайно популярним, в той час, як у багатьох країнах більш популярним, як і раніше, залишається «жорсткий туризм».

Опис основного матеріалу дослідження. За останнє десятиліття екологічний туризм зазнає значного зростання в усьому світі. Болгарія не є винятком у цьому. Однак поки неясно, як туристичні організації і компанії сприймають цей вид туризму, його вимоги, його територіальні та інфраструктурні переваги, а також засоби управління туристичного природокористування з метою запобігання негативних змін природного середовища.

Існує ціла низка думок про те, де і як екологічний туризм виник. На наш погляд, першим, хто використав цей термін, був іспанець Nestor Seballos-Lascuain у 1891 році. Спочатку був використаний іспанський термін "Turismo Ecologico", але пізніше коротший термін "Eco Turismo" набув широкої популярності. Перші рекламні оголошення, які популяризували цей вид туризму, з'явилися в 1984 році. Згідно з досить поширеною думкою, екотуризм бере початок у Північній Америці з середини 90-х років після розробки маршрутів подорожей в найвіддаленіші місця зі збереженою природою [5].

Екотуризм – це туризм місцями, незайманими руйнівною діяльністю людини, в які потрібно зробити внесок для збереження природи і добробуту місцевого населення. Екотуризм саме і заснований на збереженні природи. Це – діяльність, яка вимагає партнерських відносин між туристичними агентствами, що входять до установ, місцевих громад, асоціацій, які керують районами, що охороняються та наукових співтовариств. Всім їм доручено мінімально впливати на результат відвідування цих територій, щоб інформувати мандрівників про місцеві норми та правила, брати участь в кожній регіональній програмі зі збереження природи та її населення та керувати будь-яким видом відвідування регіону. Країни з найрізноманітнішими програмами екологічного туризму – це південні країни, які також відомі своїм біологічним різноманіттям та пропонують до уваги незайману природу, природні парки та місцеві громади, які зберегли свої традиції. Ідея про те, що вид туризму, спрямований на природу, може приносити користь як суспільству, так і навколишньому середовищу, швидко завоювала

популярність і перетворилася в основну тему для обговорення на наукових форумах. Конкретні стратегії і програми розробляються в усіх напрямках індустрії туризму.

Слід підкреслити, що екотуризм – це стійкий туризм, який:

- активно сприяє збереженню природної та культурної спадщини туристичних регіонів;
- залучає місцеві громади в планування, розвиток та функціонування туристичної індустрії та сприяє її процвітанню;
- надає інформацію для туристів про природну та культурну спадщину туристичних об'єктів;
- виявляється більш підходящим для незалежних туристів, а також організованих екскурсій, які проводяться для груп, невеликих за розміром.

Основною характеристикою екологічного туризму та інших видів стійкого туризму є властивість пропонувати різноманітний і досить індивідуальний продукт. Його розвиток сприяв популяризації регіонів зі збереженням природних ресурсів. І останнє, але важливе не в останню чергу те, що було розроблено національну стратегію з розвитку екологічного туризму в нашій країні. Вона розглядається, в основному, як інструмент для відродження засобів для існування сільських гірських районів країни, а також в якості важливого механізму підтримання біорізноманітності збережених ділянок нашої країни [11].

За останні роки, з підвищенням інтересу до цього явища по всьому світу, було використано кілька визначень. На початку 90-х років Міжнародна асоціація екотуризму (MAE/TIES) пропонує таке визначення екологічного туризму: «Це відповідальна подорож у природні території, яка зберігає навколишнє середовище і підтримує існування місцевого населення». Аналогічне визначення, запропоноване Міжнародним союзом охорони Природи (МСОП/IUCN), додає до того, що було зазначено вище: «прагне до збереження культурних пам'яток та спонукає туристів до збереження культурних цінностей».

Не охоплюючи різні погляди на цю тему, ми можемо підсумувати, що «Екотуризм – це подорож з відповідальністю перед навколишнім середовищем і відвідування незмінених природних територій, спрямована на задоволення та високу оцінку природи та всіх інших супутніх культурних особливостей (як минулого, так і сьогодення), яка рекламує збереження природи і спонукає до сприятливих умов та активізує соціально-економічну участь місцевих жителів». Основні компоненти і проблеми, які повинні бути взяті до уваги в усіх видах діяльності, пов'язаної з екотуризмом – це природа, місцева громада, економіка, збереження [6], [7], [8].

Для того, щоб екотуризм перетворити в майбутньому на успішний інструмент для розвитку, який можна застосовувати на національному та місцевому рівнях, необхідно слідувати інструкціям,

прийнятим в рамках Міжнародного року і Декларації Квебека (Канада), що є основним документом вищого міжнародного форуму в галузі екологічного туризму в 2002 р., їх можна умовно розділити на чотири основні компоненти:

- 1) планування екотуризму в рамках національної політики;
- 2) законодавство і нормативна база;
- 3) розробка продукту, маркетингу та реклами;
- 4) моніторинг витрат і вигоди від екотуризму.

Екотуризм доводить, що при сприятливих умовах це вигідно для місцевих громад та для збереження біорізноманіття в регіоні. У нашій країні на даному етапі внутрішній ринок екотуризму все ще знаходиться в зародковій стадії. Це вимагає втручання більш серйозних факторів: уряду, урядових і неурядових організацій, місцевих органів влади, які будуть співпрацювати в рамках відповідних програм і забезпечувати фінансування цього перспективного виду туризму. Незважаючи на невелику територію, Болгарія є країною значного біорізноманіття, про це засвідчують 55 заповідників, 35 заповідників, які знаходяться під захистом, 3 національні парки, 11 природних парків, 123 охоронюваних ділянок, 430 природних об'єктів, 389 видів рослин і 550 видів тварин.

Що справді справляє враження, так це факт, що загальна площа територій, які знаходяться під захистом, постійно зростає і на даний момент вона становить 554,553.8 га або близько 5,0% від загальної площі Болгарії. Наші заповідники мають важливий позитивний аспект, а саме: вони мають складний вигляд ландшафту і тому 17 заповідників включені в список програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера: біосферні заповідники». Це заповідники: Сребірна, Камчия, Чупрене, Боатин, Царичина, Джендема, Стенето, Бистришко бранище, Парангалица, Маричини Езера, Баюви Дупки, Джинджирица, Али Ботуш, Мантарица, Купена, Дупката, Червената стена та Узунбоджак.

До списку національних парків і подібних заповідників ООН включено 6 болгарських заповідників: Дупката, Парангалица, Маричини Езера, Джендема, Боатин та Узунбоджак. Заповідник Сребірна включений в список природної спадщини ЮНЕСКО в рамках конвенції щодо збереження всесвітньої культурної і природної спадщини ЮНЕСКО.

Національні природні парки з найбільшою площею це: Пирин, Центральний Балкан, Ріла, Вітоша, Золоті піски, Кобаклака, Етар, Русенски Лом, Шуменско плато, Сините Камині, Врачански Балкан, Странджа, Рильський монастир і Персин [3], [4], [10]. Закон про захист природних територій 1998 року надає міцну політичну і правову основу для збереження охоронюваних територій. Поряд з цим як безперечне досягнення охорони природи в нашій країні варто відзначити, що низка регіональних ландшафтних одиниць в нашій країні не представлені в національній резервній системі. І

тому вона повністю виключає заповідні території з числа фізико-географічних регіонів і субрегіонів, а також мікрорегіонів, таких, як Zlatyisko-Долно-Iskarski, Kulsko-Димовський, Pavlikenski, середня-predbalkanski, Kraishtenski, Kustendilsko-Dupnishki, Predbalkanski, Muglenishki і Mestenski. Ще одне істотне упущення, яке було зроблено, це те, що головне правило для наших заповідників, яке береться до уваги, рекомендує враховувати тільки біотичні елементи ландшафту (рослини, тварини і мікроорганізми). Єдиним винятком є заповідник Врачанска карст. У майбутньому ми повинні наслідувати приклад інших країн і створити природні заповідники геологічних, геоморфологічних, ґрунтових, гідрологічних та інших запасів. Недоліком в законі про захист природних територій 1998 р. є відсутність категорії історичних пам'яток як охоронюваних територій.

Позитивний аспект закону – це новий підхід в інтерпретації ролі територій, що охороняються в нашій країні. Їх роль не в тому, щоб строго обмежити доступ до їх використання. Сьогодні закон надає можливість туристам насолодитися природою, що буде на користь місцевого населення, яке живе близько до цих територій.

Нова правова база – це нові закони про охорону природи (2002 р.), закон про охорону біологічного різноманіття (2002 р.), закон про лікарські рослини (2000 р.), закон про полювання і збереження природи (2000 р.), закон про риболовлю та аквакультури (2001 р.). Була представлена національна стратегія збереження біологічного різноманіття – і це було вперше в Європі і вдруге у світі. З набранням чинності обговореної нормативно-правової бази (з останніми змінами від квітня 2012) були створені передумови для побудови системи природоохоронних територій в рамках європейської екологічної мережі Natura 2000. І тому були визначені 336 зон для захисту, які охоплюють 34,3% території нашої країни.

У 2004 році представниками низки урядових, неурядових та наукових установ була прийнята національна стратегія і план дій з розвитку екологічного туризму в Болгарії; це було зроблено під керівництвом Міністерства охорони навколишнього середовища і водних ресурсів і фінансувалося американським агентством з міжнародного розвитку. Було визначено 12 туристичних напрямів: на південному заході: Західні Родопи; Східні Родопи; Странджа, Східна Фракія та Південне узбережжя Чорного моря; на сході: Стара-Планина; Національний парк "Центральний Балкан"; на півдні: Вітоша - Північна Ріла; на заході: Західна Стара-Планина; Національний парк "Центральний Балкан"; на півночі: Північне узбережжя Чорного моря і Добруджі та Дунайські водно-болотні угіддя.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналіз розвитку екологічного туризму в нашій країні за останні роки привів до таких основних висновків:

а) природоохоронні території є основою перспективного розвитку екотуризму. Їх можна

розглядати як "природні лабораторії," живі музеї, місця для відпочинку, поєднанні з природою, зелені школи. Ці території надають унікальні можливості як для місцевих жителів, так і для гостей. Навчання через пасивні (друковані матеріали, географічні карти, знаки, інформаційні центри) і за допомогою активних методів (екскурсійні тури, театри, сервісні групи і т.д.) є однією з форм туристичного управління. Таким чином, надається безцінний досвід для відвідувачів, привчаючи їх до правильної поведінки. Вони цінують природну красу і явища, стають їх захисниками. Люди із задоволенням можуть зробити свій внесок у збереження навколишнього середовища;

б) існують диспропорції стосовно наявності природних явищ і ступенем розвитку туристичної доступності;

в) недостатня кількість туристичних маршрутів знаходиться на найбільш захищених територіях, це місця для відпочинку (альтанки, спеціальні місця для розпалювання вогнища, ставки, знаки для лісових і польових доріжок, майданчики для наметових таборів, рибальські ділянки, притулки, майданчики для спостереження за птахами і ссавцями і т.д.)

г) недостатній ступінь загальної підтримки інфраструктури та забудови туристичної інфраструктури;

д) відносини між керівництвом парків, заповідників, місцевих органів влади, з одного боку, та Міністерством охорони навколишнього середовища і водних ресурсів, з іншого боку, недостатньо налагоджені;

Екотуризм є головною потенційною можливістю для розвитку цілої низки територій.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексієва Й., Стамов С. Специализирани видове туризъм, Пловдив, 2003.
2. Воденска М. Икономически, социални и природни явления на туризма, С, УИ, 2001.
3. Георгиев Г. Националните и природните паркове и резервати в България, С, 2004.
4. Георгиев Г. Природа под закрила, С, 2010.
5. Дончев Д., Пенерлиев М. География на туризма, В. Търново, 2009.
6. Личев Т. Актуални проблеми на развитието на екологичният и селският туризъм, В: Хоризонт 2020 пред икономическото знание и бизнес., Свищов, 2010, том I, 356-360.
7. Личев Т. Развитие на екологичният туризъм в България – проблеми и тенденции, В: Икономиката и управлението в XXI век – решения за стабилност и растеж, Свищов, 2011, том VI, 429-436.
8. Личев Т. Екология и опазване на околната среда, Свищов, 2012.
9. Райън К. Възстановителен туризъм, С, 1996.
10. Стоилов Д., Трофекчиев К. Консервационна природозащита, Благоевград, 2001.
11. Тончева Т. Перспективи за развитие на екотуристически продукт в България, В. Туристическата наука и предизвикателствата на XX век, Варна, 2005.
12. Lichev, T. Ecological tourism in Republic of Bulgaria, Ekonomkse teme, 2011, N3, Nish p. 397-401.

REFERENCES

1. Aleksieva, I. & Stamov, S. (2003). Spetsializirani vidove turizm [Specialized types of tourism]. Plovdiv [in Bulgarian].
2. Vodenska, M. (2001). Ikonomicheski, sotcialni i prirodni iavleniia na turizma [Economic, social and natural phenomena of tourism]. Svishchov: UI [in Bulgarian].
3. Georgiev, G. (2004). Natcionalnite i prirodnite parkove i rezervati v Blgariia [National and natural parks and reserves in Bulgaria]. Svishchov [in Bulgarian].
4. Georgiev, G. (2004). Priroda pod zakrila [Nature protected]. Svishchov [in Bulgarian].
5. Donchev, D. & Penerliev, M. (2009). Geografiia na turizma [Geography of Tourism]. V. Trnovo [in Bulgarian].
6. Lichev, T. (2010). Aktualni problemi na razvitiето na ekologichniiat i selskiiat turizm [Actual problems of development of ecological and rural tourism]. Khorizont 2020 pred ikonomicheskoto znanie i biznes - Horizon 2020 before economic knowledge and business (Vols. I), (pp. 356-360) Svishchov [in Bulgarian].
7. Lichev, T. (2011). Razvitie na ekologichniiat turizm v Blgariia – problemi i tendentcii [Development of ecological tourism in Bulgaria - problems and trends]. Ikonomikata i upravleniето v XXI vek – resheniia za stabilnost i rastezh - Economics and Management in the XXI century - decisions on stability and growth (Vols. VI), (pp. 429-436) Svishchov [in Bulgarian].
8. Lichev, T. (2012). Ekologiia i opazvane na okolnata sreda [Ecology and Environmental Protection]. Svishchov [in Bulgarian].
9. Rain, K (1996). Vzstanovitelen turizm [Recreation Tourism]. Svishchov [in Bulgarian].
10. Stoilov, D. & Trofekchiev K. (2001). Konservatcionna prirodzashchita [Conservation Nature Protection]. Blagoevgrad [in Bulgarian].
11. Toncheva, T. (2005). Perspektivi za razvitie na ekoturisticheski produkt v Blgariia [Prospects for development of ecotourism product in Bulgaria]. Turisticheskata nauka i predizvikatelstvata na XX vek - Tourist science and challenges of the XX century Varna [in Bulgarian].
12. Lichev, T. (2011) Ecological tourism in Republic of Bulgaria Ekonomkse teme –Economic Theme, 3 (pp. 397 - 401) Nish [in English].